

ZAKLJUČAK

Neposredno nakon oslobođenja Istre od nacističko-fašističke okupacije u svibnju 1945., na javnim manifestacijama, na kojima se slavila pobjeda, dolazi do prozivkâ i optužaba protiv uglednih hrvatskih svećenika kao okupatorskih suradnika, dok su talijanski svećenici, na čelu s biskupima Radossijem i Santinom, već otprije svrstani u okorjele fašiste. Političke kvalifikacije rezultirale su konkretnim represivnim mjerama prema prozvanima, koje su se provodile ovisno o težini tih kvalifikacija. Sve je to, s jedne strane, bilo posljedicom prevlasti staljinističkih snaga u istarskome, kao i u čitavome hrvatskom i jugoslavenskome NOP-u, a s druge strane, uvjerenja kako je sudbina Istre riješena na bojnome bolju. Staljinističko-sektaške snage smatrale su još od kraja 1944. da se NOP treba osloboditi „nepotrebnih suputnika“, u kakve je svakako spadala i Katolička crkva ili, točnije rečeno, istarsko hrvatsko svećenstvo, na koje se tijekom ratnih godina iz taktičkih razloga povremeno računalo kao na suradnika. Posebnu priču predstavlja odnos prema talijanskomu kleru jer se potonji nikada nije tretirao suputnikom NOP-a, već se, naprotiv, smatrao njegovim protivnikom.

Međutim, kada je u lipnju 1945. postalo jasno kako će se sudbina Istre ipak rješavati za zelenim stolom, vodstvo NOP-a je nakon donošenja ispravne ocjene da bi mu u toj borbi dobro došla podrška hrvatskoga svećenstva stupilo u kontakt s Božom Milanovićem, neupitnim autoritetom među hrvatskim svećenicima, koji se tada nalazio u Trstu, nastojeći ga pridobiti za suradnju. Sporazum između Milanovića, kao neformalnoga zastupnika istarskoga hrvatskog svećenstva, te predstavnika NOP-a Dušana Diminića i Ivana Motike, koji je potpisan u Trstu 16. srpnja 1945., otvorio je novo poglavlje u odnosima između Crkve u Istri i nove, tzv. „narodne vlasti“. Prihvaćanje tekovina NOP-a i podrška koju je hrvatsko svećenstvo pružalo novoj vlasti, kao i obećanje o otvaranju prostora za slobodno djelovanje Crkve na temelju podrške, koju je vlast davala nekim njezinim vitalnim projektima, što se jasno isticalo u „Sporazumu“, otvarali su perspektivu plodne i korisne suradnje za obje strane.

No, nade koje je otvarao „Sporazum“ ipak se nisu ostvarile, a glavnim krivcem bila je komunistička ideološka matrica, koja se nikako nije mogla osloboditi shvaćanja o Crkvi i njezinim službenicima kao stvarnim i potencijalnim „unutar-njim neprijateljima“, koji su samo čekali priliku da u sprezi s „vanjskim neprijateljem“, Sv. Stolicom i međunarodnom reakcijom, naštete i u konačnici potkopaju novouspostavljenu vlast. Sliku Crkve kao neprijatelja pojačavala je i spoznaja o neuspjehu kontroliranja Crkve iznutra preko staleškoga svećeničkog društva ili pojedinaca koji su bili spremni na suradnju s OZNOM, odnosno UDBOM. Iz takve je percepcije Katoličke crkve proizašla državna represija prema „službenicima oltara“, ali i običnim vjernicima. Povremeno aktivno sudjelovanje svećenika na javnim skupovima, pozivanje na „Sporazum“ od 16. srpnja, kao i sudjelovanje predstavnika

vlasti u vjerskim obredima, poput tijelovske procesije, stvarali su privid vjerskih sloboda.

No, stvarnost je na razini svakodnevnice bila drugačijom. Javni skupovi često su bili „začinjeni“ otvorenim i bezobzirnim govorima protiv vjere, svećenicima se prijetilo likvidacijom, čime se definirala granica prema Italiji, a uhodilo ih se uz pomoć nagovorenih vjernika. Obično su to bili dobri župljani, u koje su njihovi župnici imali povjerenja. Biskupe, koji su po nacionalnosti bili Talijani, otvoreno se optuživalo kao pristaše fašističkoga režima. Od verbalnih napada ubrzo se prelazilo na prijetnje, pozive na informativne razgovore, fizičke napade, uhićenja i sudske procese. Fizičke likvidacije svećenika i laika, koje su se najčešće provodile bacanjem u jame („fojbe“), jasnim su dokazom da se vlast nije zadovoljavala metodom represije, nego je pribjegavala i otvorenomu zločinu, dok je istarska varijanta agrarne reforme, koja je bila radikalnija od državne i republičke, trebala oslabiti gospodarsku osnovicu crkvenoga djelovanja.

Istra je u treću godinu života pod zvijezdom petokrakom kao znakom novoga vremena ulazila istraumatizirana raznim oblicima ideološko-političkoga pritiska, koji će rezultirati velikim egzodusom istarskih Talijana, ali i Hrvata, koji su se i sami ubrzo razočarali novom stvarnošću. Umjesto obećane slobode i blagostanja, u praksi je carevala politička represija i materijalna oskudica. Jedina ustanova nad kojom državni aparat nije imao apsolutnu kontrolu bila je Crkva. Sama ta činjenica bila je dovoljna da se na Crkvu gleda kao na protivnika, koji je bio uvijek spreman na potkopavanje državne vlasti i društvenoga poretka. Pokušaj uspostave kontrole nad Crkvom u Istri preko svećeničke staleške organizacije nije uspio, zbog čega je najvećim dijelom ta organizacija i raspuštena.

Koliko god je nasilje tijekom Krizme 1947. zorno pokazalo dokle je komunistički režim bio spreman ići u obračunu s Crkvom i vjerom, što je kod najvećega dijela hrvatskoga i slovenskoga svećenstva razbilo sve iluzije o stvarnome poštivanju proklamiranih načela o vjerskim slobodama, svećenici ipak nisu željeli zaoštravati odnose s komunističkom vlašću. Ostajući pri Milanovićevu shvaćanju da bi Crkva od zaoštavanja mogla imati samo štete, istarsko je hrvatsko svećenstvo i dalje kao glavnu crtu svojega djelovanja, kada je u pitanju bio odnos prema državnoj vlasti, zadržalo kompromis i kooperativnost. Nadalo se da će takvim držanjem ublažiti, ako ne i zaustaviti oštricu represije, koja se očitovala tijekom i neposredno nakon Krizme 1947.

Stvaranje državne politike prema Crkvi od slučaja do slučaja dovodilo je do dvostrukih, potpuno oprečnih mjera prema istoj stvari. Tako je, primjerice, za potrebe sjemeništa u Pazinu Crkvi u Istri dodijeljena zgrada nekadašnjega Đačkog doma, a pružena je i financijska pomoć za njegovo održavanje. S druge je, pak, strane župnicima zabranjeno prikupljanje poljoprivrednih proizvoda, ponajprije žita, koje je bilo namijenjeno uzdržavanju sjemeništaraca, uz obrazloženje kako je

odijevali prilikom crkvenoga vjenčanja. Sve su izvanjske vjerske manifestacije bile potpuno zabranjene, a procesije su se mogle održavati samo u crkvenome dvorištu.

Određena nastojanja u traženju *modus vivendi* s Katoličkom crkvom u razdoblju od 1960. do 1971. nisu uspjela eliminirati komunističko-boljševičku odrednicu u odnosu vlasti prema Crkvi, tj. Crkva se tolerirala, ali u stvarnosti ju se željelo ukloniti s društvene scene. Na partijskim forumima i dalje se često raspravljalo o Katoličkoj crkvi, djelovanju njezinih službenika i odnosu komunista prema vjeri. U tim se raspravama prema određenomu nepisanom obrascu ukazivalo i na pojačanu djelatnost pojedinih svećenika kao na posljedicu neaktivnosti i idejne neizgrađenosti članova SKJ. Ta je neizgrađenost išla do te mjere da su neki partijci povremeno prisustvovali vjerskim obredima, pa se onda ne treba čuditi činjenici da su tomu u pojedinim mjestima često pribjegavale njihove žene i djeca. Zbog toga je na razini osnovnih organizacija SKJ veliku pozornost trebao posvetiti marksističkomu obrastovanju i idejnoj izgradnji članova Partije jer su tek idejno svjesni drugovi mogli pristupiti borbi protiv religioznih predrasuda. Naglasak se više nije stavljao na izravne agresivne mjere protiv Crkve. Najučinkovitijim sredstvom bilo je uključivanje građana vjernika u društvena kretanja, a u tom je smislu posebnu pozornost trebalo pridavati masovnomu okupljanju omladine u školi i izvan nje.